

лінію р. Стрип доступною для відпочинку людини біля води. Вважаємо, що облаштування майданчиків відпочинку вздовж річки в можливих для цього місцях сприятимуть створенню комфортної атмосфери та стануть улюбленою рекреаційною зоною містян і туристів. Не можна відкидати і переваги декоративного освітлення історико-культурних та природних об'єктів міста, що надасть аурі міста просторової легкості та піднесеності, підкреслить унікальність і неповторність містобудівного середовища, полегшить орієнтацію людини в ньому у вечірній час. Вважаємо, що при професійному та виваженому підході до оновлення історичного простору, Бучач складе конкуренцію європейським містам та бути центром перетину туристичних маршрутів, адже за унікальністю культурних і архітектурних пам'яток місто не поступається аналогічним малим містам України, так і зарубіжжя.

Список використаних джерел

1. Стратегія сталого розвитку «Україна 2020» [Електронний ресурс]: Указ Президента України від 12.01.2015. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (дата звернення: 23.11.2016).
2. Історичні відомості [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Бучацької районної державної адміністрації. URL: <http://www.oda.te.gov.ua/buchatska/ua/810.htm> (дата звернення: 28.11.2016).
3. Програма збереження культурної спадщини Бучацького району на 2016-2020 роки [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Бучацької райради. URL: <http://www.buchachrada.gov.ua/images/Programu2016/Prog88/progr.p88.pdf> (дата звернення: 24.11.2016)
4. Порядок визначення категорій пам'яток для занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 14 вересня 2016 р.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1760-2001-%D0%BF/paran12#n12> (дата звернення: 26.11.2016).

*Шебек Надія Миколаївна, доктор архітектури, професор,
Сингаєвська Марія Андріївна, асистент*

Київський національний університет будівництва і архітектури

НАЦІОНАЛЬНІ ТА РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ НОВАТОРСЬКОЇ АРХІТЕКТУРИ 1920-30-х РОКІВ

Як відомо, період між двома світовими війнами не можна віднести до найкращих часів в історії української державності. На початку 20-х рр. ХХ ст. західноукраїнські землі були розділені між трьома країнами. Польщі дісталися Східна Галичина, Західна Волинь, Полісся, Холмщина, Підляшшя. Чехословаччині належало Закарпаття. Буковина, Хотинський, Ізмаїльський та Аккерманський повіти Бессарабії опинилися у складі Румунії. На терені Наддніпрянської України виникла формально самостійна держава – Українська

Соціалістична Радянська Республіка, яка фактично була у повній залежності від РСФРР, а згодом остаточно втратила рештки суверенітету. Така ситуація аж ніяк не сприяла розвитку української культури в цілому і національної архітектури зокрема. Умовність зовнішніх кордонів не тільки не перешкождала переселенню на українські землі великої кількості іноземців, але й полегшила процес перетворення нашого краю на своєрідний експериментальний майданчик для безперешкодної реалізації найсміливіших екологічних проєктів та для втілення футуристичних соціальних і архітектурно-містобудівних ідей зайд, необтяжених турботою про місцеві традиції.

Ці обставини, підсилені загальноєвропейськими тенденціями стрімкого розвитку авангардних течій, призвели до формування в українських містах великої кількості пам'яток новаторської архітектури 1920-30-х років. Значна відмінність у стильових ознаках цих споруд зумовила традиційний для архітектурної науки регіональний підхід до їх дослідження. Наприклад, В. Е. Альошин, Л. Г. Василенко, А. В. Дружиніна, І. І. Крейзер, Т. М. Ладан доклали чималих зусиль щоб виявити характерні риси наддніпрянської новаторської архітектури 1920-30-х років, С. Б. Гаммер і С. Смоленська вивчали твори архітекторів конструктивістів в Одесі, О. Л. Михайлишин дослідила розвиток архітектури міжвоєнної Волині, Х. Базюк і М. Ляхович зібрали чималий фотоархів пам'яток львівського функціоналізму, О. Олашин проаналізував особливості формування чехословацьких кварталів в Ужгороді, С. В. Біленкова, і О. Кравчук описували стильові відмінності у забудові Чернівців першої третини ХХ ст.

Дослідники зазначають, що новаторська архітектура 1920-1930 років у західноукраїнських містах формувалася під визначальним впливом європейського функціоналізму [3]. З іншого боку, архітектура конструктивізму у східних містах України формувалася на основі концепцій російського авангарду [1 ; 2]. Дослідження новаторських об'єктів у різних регіонах України виявляють багатогранність цього напрямку, окреслюють різноманітність засобів виразності, відображають діалог з національною архітектурною традицією. Разом з тим відкритим лишається питання щодо виявлення регіональної та національної своєрідності української новаторської архітектури 1920-30-х років. Аналіз теоретичних робіт попередників і співставлення характерних ознак найбільш розповсюджених громадських і житлових будівель дозволило дійти висновку, що авангардистська забудова українських міст першої третини ХХ ст. мала характерні регіональні та спільні національні особливості.

Найбільш виразними рисами польського функціоналізму на українських землях були як симетричні, так і асиметричні композиції громадських будівель, утворені шляхом врізання крупномасштабних об'ємів, скупко декорованих повторюваними елементами на глухих стінах, у простінках та на рівні завершального поверху. Житлові будинки частіше мали асиметричну композицію, вхід підкреслювався заокругленням стіни з врізаним у них бетонним піддашком; сходові клітини виступали з площини фасадів та мали суцільне застелення або вертикальний метричний ряд круглих чи горизонтально

видовжених прямокутних вікон, балкони часто завершувалися чверть- або півколами, їх ажурне огороження виконувалося з тонких переважно горизонтальних металевих смуг.

У першій третині ХХ ст. в Ужгороді на раніше неосвоєних ділянках були побудовані нові райони з широкими прямими вулицями і липовими алеями на набережній р. Уж. Український функціоналізм з чехословацьким корінням відрізнявся симетрією і урочистістю громадських споруд установ федерального значення, які утворювали цілісні міські ансамблі. Для їх зовнішнього опорядження використовувалися мармур і граніт. Будівлі завершували високі скатні дахи під червоною черепицею. На фасадах і в планах окремих громадських будинків зустрічалися циркульні лінії. Нові житлові райони мали квартальну забудову з великими добре озеленими дворами. Вуличні фасади житлових будинків оздоблювалися переважно прямокутними балконами і лоджіями, лише інколи зустрічалися циркульні абриси вікон та балконів. У внутрішній двір виступали сходові клітини із заокругленими кутами.

Румунському функціоналізму на Буковині були властиві здебільшого асиметричні композиції видовжених по-горизонталі громадських будівель з вертикальними акцентами і специфічним рішенням перших поверхів. У житлових будинках частіше застосовувалася симетрія, силует забудови не відрізнявся помітними перепадами висот, в композиції фасадів підкреслювалася площина стіни, огороження балконів виконувалося із залізобетонних елементів іноді з ґратчастими вставками.

Таким чином до характерних прийомів композиції громадської забудови західної України належить виразність силуету будівель, індивідуальність їх художнього рішення, помітність на тлі масової забудови. У формоутворенні житлових будинків в око впадає їх органічне включення в історичну забудову, виявлення стінової конструктивної системи, вирівнювання тинькованих фасадів вздовж червоної лінії, підкреслення поверхів горизонтальними виступами стін, заокруглення наріжних будівель, кутових балконів і карнизів; використання індивідуальних вирішень вхідних груп, огорожень балконів, сходових клітин.

У Наддніпрянській Україні відмінності між конструктивістською громадською і житловою забудовою не такі помітні, як у західних регіонах. Композиція будинків формувалася шляхом врізання паралелепіпедів і секторів циліндрів. Заокруглені архітектурні деталі використовувалися зрідка. Циліндричні форми застосовувалися здебільше для виділення домінантних об'ємів. У громадських будівлях підкреслювався каркас, у композицію фасадів включалися великі площі застелених поверхонь, поодинокі чи згруповані круглі вікна. В житлових будинках виявлялися опори, пілони, балки, карнизи, перемички вікон та підвіконь, влаштовувалися вирізані кути, прямокутні балкони з непрозорим огороженням.

Зокрема, громадські будівлі Харкова відрізняли крупний масштаб, лаконічність і геометризм форм, контрастне поєднання вертикальних та горизонтальних паралелепіпедів, горизонтальних і вертикальних смуг застелення. Зустрічалися просторові композиції з переходами, домінуючі у

композиції врізані циліндричні форми, напівциліндри як продовження стіни – заокруглення торців корпусів. Для житлової забудови характерна в основному гладка площина стіни в поєднанні з великою кількістю однакових елементів – вікон, балконів, виступаючих сходових клітин; оздоблення вхідних груп піддашками і ганками зі значною кількістю східців.

Громадським будівлям міжвоєнного Дніпропетровська були властиві аскетизм і монументальність. У житлових будинках південно-східного регіону влаштовували кутові лоджії, карнизи на верхніх поверхах; заглиблення заокруглених кутових об'ємів відносно перпендикулярних секцій, підвищення їх висоти, суцільне вертикальне засклення фрагментів циліндрів, рустування перших поверхів.

У південних регіонах стіни громадських будівель прикрашали ряди виступаючих вертикальних пілонів, кути огортали площини балконних плит, застосовувалися і суцільні глухі стіни-пластини. В Одесі зводилися житлові комплекси з декількох секцій. В забудову вулиць включалися курдонери, а дворові простори набували складної конфігурації. В житлових будинках сходові клітини фіксували кути або западали по відношенню до площини фасадів та мали суцільне засклення, широко використовувалися парапети.

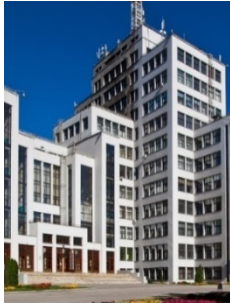
Громадські будівлі Запоріжжя мали складну просторову композицію з переходами, поєднанням різновисоких прямокутних, циліндричних і напівциліндричних об'ємів, що спиралися на круглі колони. Зустрічалось заокруглення винесених сходових кліток. Стіни декорувала суцільна кладка з натурального каменю. У житлових будинках переважала симетрія відносно сходових клітин. Виявлялися опори, пілони, огранені колони. Стіни прикрашали порталні обрамлення входів у будинки та винесених сходових клітин, стилізовані барельєфи на фризі, під прямокутними вікнами та навколо круглих вікон. Будинки по всій висоті вкривав руст. Еркери знизу мали скульптурні завершення. Над верхнім поверхом влаштовувався виражений стилізований карниз. У двори вели аркові наскрізні проїзди.

Для Києва характерною була камерність громадських будівель. В їх композиції переважали асиметрія і відсутність дрібних деталей. На фасадах виділялися вхідні групи, горизонтальні стрічкові вікна, іноді окремі вікна з об'ємним обрамленням. Стіни житлових будинків прикрашалися барельєфами та рустом на перших поверхах або в кутах по всій висоті будівлі, а на останніх поверхах виступаючих об'ємів – рельєфною плиткою. Великі площини стін нерідко лишалися нерозчленованими. Карнизи влаштовувалися над першим, передостаннім і останнім поверхами. У деяких будинках на останніх поверхах розміщалися тераси. Входи в установи культурно-побутового обслуговування, що знаходилися в перших поверхах житлових будинків, акцентувалися кутовими циліндричними виступами з експлуатованим дахом. Характерним для Києва було і застосування несиметричних кутових секцій житлових будинків, що закінчувалися напівциліндрами, які виступали з площини фасаду за рогом. До інших розповсюджених композиційних прийомів належали заокруглення кутів будинків та карнизів, входи з кутів, симетрія відносно бісектриси кута.

На основі викладено вище можна узагальнити національні особливості української новаторської архітектури 1920-30-х років. Художній образ деяких громадських будівель, зведених у 1920-30-х роках на підконтрольних іншим державам українських землях, втілював імперський характер колоніальної ідеології метрополій. Прикладом цього є героїзований масштаб ансамблю площі Дзержинського з будівлею Держпрому у Харкові (рис. 1). Зверхність до культурних цінностей місцевого населення, байдуже або відверто агресивне ставлення до сусідньої історичної забудови демонструють Земський уряд в Ужгороді (рис. 2) та Румунський Народний Дім у Чернівцях (рис. 3). Присмак радянської пропаганди несе Палац культури ім. Леніна в Дніпропетровську (рис. 4). Натомість, неполітизовані громадські будинки мають домірний людині масштаб і коректно вписуються в міський контекст як будівля поліклініки на вул. Л. Українки в Чернівцях або в природне оточення як ресторан «Динамо» у Києві (рис. 5).

Житлові будівлі зазвичай мають строгі геометризовані риси, проте відзначаються доброзичливим, відкритим, привітним зовнішнім виглядом. Їм здебільше властива раціональна організація функціональних процесів, стримана декоративність матеріалів, надзвичайна увага до деталей, продуманість форм елементів, призначених для безпосереднього фізичного контакту з людиною – вхідних дверей, поручнів у сходових клітинах, огорожень літніх приміщень тощо. Попри це, житлова забудова унаочнює майнову та соціальну сегрегацію населення. Так з першого погляду зчитується привілейована роль у суспільстві мешканців житлових будинків співробітників НКВС у Києві (рис. 6), достатні для гідного життя умови в будинку для фахівців в Ужгороді (рис. 7) і мінімальний рівень зручностей в житловому комплексі на вул. Стрийській 50-76, де проживали викладачі та професура Львівської Політехніки.

До оригінальних художніх засобів, що використовувалися на терені України для підсилення виразності громадських і житлових будівель, належить застосування стилізованого орнаменту – рельєфного у Палаці культури імені Гната Хоткевича у Львові, кахельного в житловому будинку співробітників НКВС у Києві (рис. 6), мережевого в житловому будинку на пр. Дружньому в Запоріжжі (рис. 8); рустованого декору стін і опорних елементів каркасу як в житловому комплексі по вул. Інститутська в Києві; «портального» обрамлення вхідних зон, віконних отворів, сходових клітин як у «будинках-вставках Лаврова» на пр. Леніна в Запоріжжі; декорованих карнизів як у житловому будинку радянських лікарів на вул. М. Заньковецької в Києві; прихованих за парапетами чи підкреслених червоною черепицею скатних дахів як у будівлі колишньої жандармерії в Ужгороді.

Рис. 1. Держпром в Харкові, 1928 р., арх. С.Серафимов, С.Кравець

Рис. 2. Земський уряд в Ужгороді, 1936 р., арх. Ф. Крупка

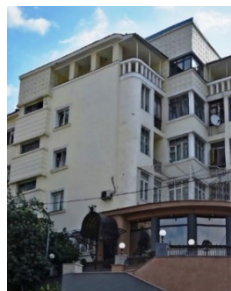
Рис. 3. Румунський Народний Дім у Чернівцях, 1937-40 рр., арх. Х. Креангі

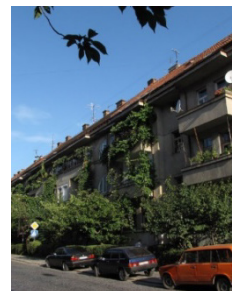
Рис. 4. Палац культури ім. Леніна в Дніпі, 1935 р., арх. О. Красносельський

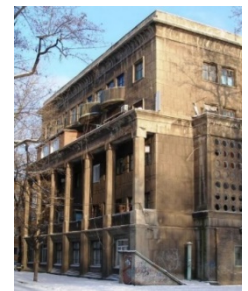
Рис. 5. Ресторан «Динамо» у Києві, 1934 р., арх. І. Каракіс, П. Савич

Рис. 6. Житловий будинок співробітників НКВС у Києві, 1934 р., арх. П. Савич

Рис. 7. Будинок для працівників пошти в Ужгороді, 1920-ті рр., арх. А. Лібшер

Рис. 12. Будинок на пр. Дружньому в Запоріжжі, 1938 р., арх. В. Лавров

Таким чином, у міжвоєнні часи у розірваній на шматки Україні зустрілися новаторські пошуки Баухаузу і ВХУТЕМАСу, які сприяли опрідметненню як імперських зазіхань та відверто ідеологічного тиску колоніальної влади, так і щирої турботи про буденні потреби і зручності окремої людини, насичення її життя високим мистецтвом та прогресивними технологіями свого часу. В результаті на терені нашої країни сформувалося унікальне для європейської культури явище – діалог функціоналізму і конструктивізму, збагачений етнічним відгомонам українських національних традицій.

Список використаних джерел

1. Хан-Магомедов С. О. Архитектура советского авангарда. Кн. 1. Проблемы формообразования. Мастера и течения / С. О. Хан-Магомедов. – М. : Стройиздат, 1996. – 709 с.

2. Василенко Л. Г. Интернациональные взаимосвязи и их влияние на новаторскую архитектуру УССР в 1920-е, начале 1930-х годов : автореф. дис. ... канд. Архитектуры : 18.00.01 / Л. Г. Василенко – М., 1991. – 24 с.

Михайлишин О. Л. Розвиток архітектури міжвоєнної Волині в умовах соціокультурних трансформацій ХХ століття : автореф. дис. ... д-ра архітектури : 18.00.01 / О. Л. Михайлишин ; Нац. ун-т "Львів. політехніка". – Львів, 2014. – 33 с. – укр.